

Székely Melinda ókortörténész, az SZTE Ókortörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. Kutatási területe a Római Birodalom keleti kereskedelme, a dominatus kora, a római társadalomtörténet, valamint Róma és a germán népek viszonya.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Pacatus: *Theodosius császár dicsőítése* (21–29) (2018/1).

Pacatus: *Theodosius császár dicsőítése* (39–47)

A beszéd részletét fordította,
a bevezetést és a jegyzeteket írta
Székely Melinda

Bevezetés

Pacatus Theodosius¹ császárhoz szóló dicsőítő beszédét² 389-ben mondta el Rómában Theodosius előtt, a császár Magnus Maximus³ felett aratott győzelme alkalmából. A mű befejező fejezetei a polgárháború végét és Magnus Maximus kivégzését írják le.

Pacatus *panegyricus*ában különös jelentőséget kap Fortuna, műve utolsó részében több fejezetben is említi (39, 40, 41, 42. *caputok*).⁴ Pacatus számára Fortuna szerepe egyértelműen pozitív, hiszen az ő gondolatvilágában az istenek azt segítik, aki erre méltó, így a szerencse és az isteni segítség az egyén pozitív tulajdonságaihoz, érdemeihez kötött, azt tükrözi. Fortuna csodás égi segítsége teszi lehetővé Theodosius seregének emberfeletti gyorsaságát és teljesítményét (39–40), és Fortuna isteni beavatkozásával fogják el élve Maximust (41–42). Magnus Maximus kivégzése azonban igencsak megnehezíti Pacatus számára a könyörületes Theodosius-kép megőrzését. Mindenekelőtt cáfolnia kell azt a korban széles körben elterjedt nézetet, hogy Maximus Theodosius kezdeményezésére szervezkedett (43). A kegyes, megbocsátó Theodosius-képhez egyáltalán nem illik az a tény, hogy a győzelem után a császár azonnal elküldte Arbogastest, hogy ölje meg Maximus fiatal fiát, Victort, így erről az eseményről inkább hallgat Pacatus. Hangsúlyozni próbálja, hogy Theodosius „senkit, bizonyosan senkit nem öletett meg Maximus után”, és nem volt bosszúálló a Maximushoz hűséges katonákkal és civilekkel szemben sem (45–46). Érintett ebben maga Pacatus is, hiszen szülőhazáját, Galliát, Maximus 4-5 éven át legitim társcsászárként irányította, így a galliai előkelők és a kor írói természetesen elfogadták és támogatták az *augustust*. Symmachus, Pacatus barátja a kor szokásának megfelelően dicsőítő művet is írt Magnus Maximushoz. A társcsászár legyőzése, trónbitorlónak nyilvánítása és a *damnatio memoriae* kihirdetése után azonban magyarázkodni kénytelenek ezek a szerzők. Pacatus a beszédben sugalmazza is, hogy Theodosius legyen még kegyesebb velük, hiszen rajtuk is múlik a császár majdani megítélése (47). Pacatus beszéde eléri célját, Theodosius valóban engedékeny döntést hoz: megkegyelmez az egykor Maximus mellett álló embereknek, és visszafogadja őket szolgálatába, így Pacatus 390-ben *proconsul Africae*, Symmachus pedig *consul* lett 391-ben. Pacatus később megkapja a *comes rerum privatarum* (a császári magánvagyon kezeléséért felelős tisztségviselő) magas rangú hivatalát a császári udvarban (392/393-ban). Pacatus így kettős szerepben is jól teljesít a *panegyricus* megírásával: részt vesz Theodosius propagandájában, uralmának megerősítésében, és egyúttal ügyesen megerősíti az egykor Maximus mellett álló, a régi római hittal szimpatizáló értelmiség helyzetét is.

A jelen munka a 39–47. *caputok* első magyar fordítását tartalmazza. A fordításhoz Galletier szövegkiadását vettem alapul (Galletier 1955), a jegyzetekhez felhasználtam Nixon munkáját is (Nixon 1994).

Pacatus

Theodosius császár dicsőítése (39–47)

39. Helyesen képzelték el Victoriát szárnyakkal mind a költők, mind a festők, mert amikor Fortuna az emberekkel tart, azok nem futnak, hanem repülnek.⁵ Erőltetett menetben sietett a hadsereg a Kelet legtávolabbi pontjáról, és kifáradt abban, hogy annyi népet hagyott maga mögött, annyi folyót úszott át, annyi hegyet mászott meg, míg úgyszólván egy másik világba került át, egy másik nap alá, és egy nap leforgása alatt Illyricumból Aquileiába ért.⁶ Katonáid azonban e címen semmit sem tulajdonítanak maguknak, és ha néha összegyűlik körülöttük a csodálóik köre, vagy ha vacsoráinkat a tetteik elmesélésével hosszabbítják meg,⁷ állítják, hogy bár minden igyekezetük csak az Alpok lábánál ért véget, mégsem nekik köszönhető ez a gyorsaság, mert semmilyen fáradalomban nem volt részük, s csak azt vették észre, hogy megérkeztek a célhoz, bár fel sem tűnt nekik, hogy oda tartanának. Azt is mondják, hogy nem a saját testük által jutottak oda, hanem valami álmokképek ragadták magukkal őket távollétükben, és ők csak tétlen végtagjaikat kínálták fel a sodró szeleknek. S ennek a hitele nem is kétséges. Mert ha egykor a mi szigorú őseink elhitték, hogy Castor és az ikertestvére – akik feltűnőek voltak fehér lovaik és csillagokkal díszített sisakjuk miatt – Thessalia porát és vérét a Tiberis vizével mosták le,⁸ miközben bejelentették a győzelmet és állították, hogy részt vettek a harcban, miért gondoljuk mi, hogy nem valamelyik halhatatlan isten nyilvánította ki támogatását a téged és az államot megbosszuló küzdelemben? Vagy talán az isteni pártfogás részéről nagyobb segítséget igényelt volna a római államot a makedón királysággal megnövelni, mint egy zsarnok rabigájától megszabadítani? Ami engem illet, ha az égi rokonszenvet az mérné, hogy mennyire méltó az ügy, akkor joggal állíthatnám, hogy a lovasságodat Pegazusok, a gyalogságodat szárnyas saruk vitték és repítették.⁹ Ugyanis csak azért, mert az isteni erők méltatlannak tartják, hogy megmutassák magukat a halandóknak, még nem fogjuk kétségbe vonni, hogy a nem látott dolgokat nem tették meg, hiszen látunk olyan dolgokat megtörténni, amelyeknek a megtételét lehetetlennek tartanánk.

40. Túlságosan is szűkkeblűen ítéli meg a szerencsédet, Imperator, aki csak azt hiszi el rólad, ami lehetséges. Vajon amikor azt látom, hogy a Júliai-Alpok óta tétlenül pihenő karddal nem csatát vívtak, hanem diadalt arattak, habozzak-e azt a szerencséd különleges katonai szolgálatának nevezni? Tudjuk, Imperator, hogy olyan jól intéztél mindent, hogy a sikereidet nem lehet csak neked tulajdonítani, de be kell vallanod, hogy a Jószerencséd tett annyit érted a háború után, mint amennyit magad értél el alatta. Ha hangot adnánk neki és bírót, nem kezdene-e el hosszasan a neked nyújtott segítségről beszélni, és bár sok mindent átengedne az erényeidnek, nem kérne-e valamekkora részt magának is? Miért is ne adjunk rá lehetőséget, kérdezem én, hogy meghallgassuk mindkét fél érveit, mikor a győztes mindenképp te leszel? Hallom, amint az Állhatóság azt mondja: „kegyetlen és veszélyes háborúba kezdtem”, a Türelem erre emlékeztet: „hatalmas utat tettem meg, az év kemény időszakában, állandóan fegyverben, és gyakran koplalva”; a Bölcsesség így gondolja: „felosztottam a csapatokat és a hadművészet segítségével megsokszoroztam a rettegést”, a Vitézség kijelenti: „kétszer csatáztam az ellenséggel és kétszer győzedelmeskedtem”. Majd végül mind ezt kiáltja: „Mivel tartozol nekünk, Fortuna, akit mi alkottunk?” De ha ő azt mondaná: „én segítettem a seregnek, hogy felgyorsítsa a menetet, én hátráltattam az ellenség menekülését, én szorítottam vissza Maximust a falak mögé és ezt az embert, akit ti a halálba akartatok kényszeríteni, épségben szolgáltattam ki urunknak”, akkor nem tudom, milyen ítélet születne, mivel az egyik oldal a zsarnok megfutamatítását, a másik az elfogását tulajdoníthatja magának, az Állam pedig, amely mind a kettő számára egyformán lekötözött, úgy foglalja egybe őket, hogy elismeri: az egyiknek a győzelmet köszönheti, a másiknak a bosszút.

41. De te nem is tagadod a hálát, amivel a jótéteményért tartozol, mint valami nem fizető adós. Mert bár magadtól elértél mindent, amit akartál, Fortuna segítségével még annál is többet szerezteél meg, mint amennyit akartál. Rajta, vizsgálj meg az akkori gondolataidat és emlékezz vissza a szándékaidra, ha tetszik. Ugye, nem vártál többet, mint hogy Maximus haláláról értesülj, hogy a félig élő fejét hozzák el a csatamezőről úgy, hogy a szemei még nem csukódtak le teljesen, vagy legfeljebb azt, hogy menekülés vagy ellenállás közben elfogják? Amikor

1 Római társascsászár Keleten (379. január 19. – 392. május 15.), majd gyakorlatilag egyedüli császár haláláig, 395. január 17-ig.
 2 A szöveg kiadása: Galletier 1955; Nixon–Rodgers 1994. Pacatus művéből fordításrészletek megjelentek már: Székely 2013; Székely 2015; Székely 2018a; Székely 2018b; Székely 2018c (megjelenés alatt).
 3 Flavius Magnus Maximus (kb. 335 – 388. aug. 28.), *usurpator* (383–384), majd a nyugati birodalomrészt uralkodója, társascsászár 384 és 388 között. Lásd ehhez Baldus 1984, 175–92; Elbern 1984.
 4 Lásd még: Galletier 1955, 53; Nixon 1994, Lippold 1968.
 5 Grinda szerint ez utalás a Victoria-oltár körüli vitára (382–384) (Grinda 1916, 113; idézi Nixon 1994, 506). Véleményem szerint Victoria alakjának említése nem szükhithető le az oltár-vitára. Lásd még a 9. jegyzetet.
 6 Emona és Aquileia között 55 mérföld (90 km) a távolság, közöttük terülnek el a Júliai-Alpok, tehát hihetetlen az, hogy az egész sereg egy nap alatt megtegye ezt az utat. Bizonyos csapatok talán megtehették, ha biztosak lehettek abban, hogy szabad az út, bár Seeck állítja, hogy még a hun lovasságnak sem sikerült volna

(Seeck 1921, 5, 524). Utóbbi szerző a galliai rétor illír földrajzbeli tudatlanságának tulajdonítja ezt az állítást; vagy inkább a dicsőítő jogának. Bárhogy is legyen, az üldözés bizonyosan sebes volt (Nixon 1994, 506–507).

7 Nixon szerint igen valószínűtlen, hogy Pacatus, a művelt rétor Theodosius barbár katonáival lakomákon cimborálna (Nixon 1994, 507). Véleményem szerint Pacatus itt nem konkrét lakomákat ír le, hanem inkább általánosságban beszél az esetleges ilyen jellegű alkalmakról.
 8 Lásd Val. Max. I. 8, 1 (vö. Cic. N. D. II. 2, 6; Flor. I. 28, 14–15, akinek a szavait követi Pacatus [vö. *pulverem et cruorem abluabant*], bár a Juturna helyett Tiberist ír). Nazarius utal a Dioscurokra is (*Pan. IV. 15, 4*). Vö. Val. Max. I. 8; Pacatus azonban megváltoztatja a legendát, mivel a Dioscurok lovaikat a Tiberisnél itatják meg, nem Juturna forrásánál.
 9 A „szárnyas saruk” kifejezés bizonyosan Mercuriusra utal. Pacatus képszerű leírása a szárnyas Victoria istennőt, a szárnyas Pegazust és Mercurius szárnyas saruit idézi. Költői leírása az isteni erővel történő csodás, álomszerű, sebes haladást vetíti elének.

pedig megtörtént a dolog, akár csak kívántad-e, hogy megóvja magát a számodra, hogy ne akarjon és ne tudjon végezni magával? Elismerem, hogy az emberi szívekben igen nagy, ha nem a legnagyobb szeretet tárgyát képezi az élet, a pusztulás pedig a rettegés tárgyát, de csak annyiban, amennyiben az előbbit remélhetjük, és az utóbbit elkerülhetjük. De ha a fejünk fölött függ az utolsó óra, ha eljött a nap, ami nem fordítható vissza, amikor a halál felfedte a jelenlétét, akkor már nem félünk a végtől, hiszen az már bizonyos. Emiatt félnek a vádlottak, amíg el nem ítélik őket, utána viszont jön a letaglózó bénultság, a reménytelenség nyugalma, és önként, a hóhér ösztökélése nélkül sietnek a büntetés helyszínére. Ne is említsük azokat, akik bátrabban fogadták a sorsukat, és a bizonytalan végnak szándékos halállal vágtak elébe; nem beszélve azokról a rabszolgákról, akik az akasztást választották a korbács helyett, vagy a gazdájuk haragja elől egyenesen a szakadékba menekültek; ugyan ki érzett bármikor is félelmet, miután elvesztette a reményt? Ki akarná az öngyilkosságot elkerülni azért, hogy más ölje meg? Legfeljebb ha szelidebb a másik keze, mint a sajátja, vagy ha szégyenletesebb a magányos halál, mint a nyilvános, vagy ha hosszabb büntetést jelent a kardunkba dőlni és a testsúlyunkkal elmélyíteni a sebet, azonnal elszenvedve a teljes pusztulást, mint a büntetést felosztani, térdet hajtani, kinyújtani a nyakunkat és várni akár nem is egy csapást.¹⁰

42. És mégis, hogyan gondolhatta volna, hogy kardtól kell elpusztulnia? Nem inkább tűztől, tüzes vastól,¹¹ keresztől, zsáktól vagy bármi mástól félt, amit megérdemelt? Kétségtelen, hogy sohasem tartotta annyira enyhének a bűneit, hogy olyan halálnemet remélt volna, amellyel végül elpusztult. Ha tehát vádlottként nem számíthatott kegyelemre, sem csapdába esve menekülésre, és halálra szántan már a haláltól sem félhetett, az összes vég közül könnyebbnek kellett volna látnia az önkéntes, mint a kikényszerített, tisztesebbnek az elvonulva, mint a nyilvánosan elszenvedett, illetve rövidebbnek a magához ragadott, mint a másoktól várt halált. Lehet-e hát bárkinek kétsége afelől, hogy Fortuna volt az oka annak, hogy elveszítette ítélőképességét? Ő, ő volt az, aki elvakította a zsarnok józan eszét, aki eltompította elméjét és kardját, ő ütötte félre és tartotta vissza öngyilkosságra emelt kezét. Hacsak nem te voltál az, tiszteletre méltó Gratianus, aki bosszúálló Fúriák seregétől övezve kísértetted ezt a te hóhérodat, aki haragos, fenyegető árnyként az Alvilág tüzetől füstölgő fáklyákat lengettél a

szeme előtt, és sziszegve tekerő kígyóostorokkal csaptál le rá,¹² hogy ne haljon tisztességgel, ne szennyezze be azt a királyi szent és sérthetetlen ruházatot istentelen vérével, ne mocskolja be átkozott vér a tiszteletet, amely téged illet, majd pedig a fivéreidre fog szállni¹³ – még akkor sem, amikor éppen elnyered azt –, végezetül pedig ne álljon bosszút rajtad a zsarnok keze azáltal, hogy a halála miatt Maximus adósává válsz.

43. És bizony minden úgy történt, hogy a bosszúd nem előre eltervezettnek, hanem elrendeltnek tűnjön. Mert, kérdezem, honnan jöhetett az a hirtelen változás, hogy ő, aki félt szembenézni a halállal, most nem félt elébe menni, és akit bezárt a félelem, most előhozta a vakmerőség?¹⁴ Itt már nem hátráltatta semmiféle késlekedés a felgyorsult eseményeket. Legbátrabb vezéreid tüstént készültek a *triumphus*od megszervezésére, a diadémot leverték a fejéről, köpenyét lerántották a válláról, ugyanúgy a díszeket a lábáról, és végül az egész ember készen állt a megérdemelt büntetésre. A nép kizsákmányolóját a nép előtt megfosztották mindenétől, kapzsi kezeit bilincsbe verték, szőkevény lábait lecsupaszították, végezetül úgy állították a színed elé, ahogyan a foglyot illik a győztes, szolgát a gazdája, zsarnokot a császár elé vinni.¹⁵ Amilyen könyörületes vagy, nem akartad volna azt sem, hogy a szemed elé kerüljön, nehogy a halálraítélt beszennyezze azt a tekintetet, amely jólétet hoz mindenkinek; kivéve, ha meg akartad volna cáfolni a hazug pletykákat, és a rágalmazót tanúként felhasználva tisztázni magad. A bűnös elmének megvannak a bosszúállói, vannak valamiféle belső hóhérai; vagy a lelkiismeret a saját maga hóhéra, vagy, ahogy én gondolom, az általad végrehajtott kikérdezés sokkal szigorúbb vizsgálat bárminél. Már első szavaidra kiszakadt álnok szívéből a vallomás, és képtelen volt akár csak halogatni vagy elhallgatni teljes tervének felfedését, vagyis hogy a te jóváhagyásodat hozta fel kifogásként, mert máshogy nem tudta volna megnyerni a katonák támogatását, csak ha úgy adja elő magát, mintha a te kezdeményezésedre szervezkedne.¹⁶

44. És e szó után parancsoltad-e, hogy feszítsék keresztre őt, hogy zsákba varrják, hogy tépjék darabokra? És végül parancsoltad-e, hogy a nyelvet, amely ekkora hazugságért felelős, tövestől tépjék ki, azokkal a szerveivel együtt, amelyek e koholmányt kimondták? Nem, te már habozni kezdted a halálát illetően, lesütötted szemed, pír öntötte el arcod, és könyörülettel szólaltál meg.¹⁷ De helyénvaló, hogy nem vagy bármire

10 A gondolatmenet értelme, hogy Pacatus szerint sokkal könnyebb és méltóságteljesebb öngyilkosságot elkövetni, mint a nyilvános kivégzést megvárni, ezért kivételes szerencsének számít, hogy Maximus mégsem így döntött.

11 A *laminae* mint kínyzóeszköz – vö. Cic. *Verr.* II. 5, 163; Plaut. *Asin.* 548 (Nixon 1994, 509, 144. jegyzet).

12 Vö. Alecto – Verg. *Aen.* VII. 448–450.

13 II. Valentinianus Gratianus féltestvére volt, Theodosius pedig II. Valentinianus lánytestvérével, Gallával 387-ben kötött házasságával került a Valentinianus-dinasztiába.

14 Maximus aquileiai elfogásáról a források eltérő módon számolnak be. Zosimus azt állítja, hogy Theodosius hadseregének egy része megostromolta a várost, legyőzte a kicsiny helyőrséget és letette Maximust a trónról (IV. 46, 2). Orosius azt írja, hogy Theodosius elfogatta és megölette Maximust, a nagy ellenséget árulás és harc nélkül (VII. 35, 4). Socrates másrészt azt állítja, hogy Maximus

csapatai megkötötték és kiszolgáltatták őt Theodosiusnak, aki halálra ítélte (*Hist. Eccl.* V. 14). Nixon Socratest nem találja megbízható forrásnak, mivel a szerző az eseményt Mediolanumba helyezi. Sozomenos szerint Maximust saját emberei vették őrizetbe és gyilkolták meg (*Hist. Eccl.* VII. 14), ami az előző forrás egy változata (Nixon 1994, 510, 147. jegyzet).

15 Lásd még: Zos. IV. 46, 2; Philostorgius *Hist. Eccl.* X. 8 (Nixon 1994, 510, 149. jegyzet).

16 Zosimus azt állítja, hogy Theodosius megvádolta Maximust, de nem mondja meg, mivel (IV. 46, 3). Pacatus megjegyzése, mely szerint Maximus vallomásában azt mondta, hogy Theodosius támogatta őt, arra utal, hogy széles körben gondolták ezt, így cáfolatot igényelt (Nixon 1994, 510–511, 150. jegyzet).

17 Grinda szerint hihető a leírás; feltételezi, hogy Theodosius valóban habozni kezdett, de Valentinianus és tanácsadói ragaszkodtak a kivégzéshez (1916, 113). Zosimus nem említi, hogy Theodosius

képes: az embereid bosszút állnak érted akaratom ellenére is. Elragadják hát a szemed elől, nehogy bármi lehetőség adódjon a kegyelemre, és számtalan kéz viszi a halálba. Aztán megint, Imperator: épp hogy elfordultál, és máris a zsarnok haláláról szóló jelentés nehezedik rád. Most már azonban légy nyugodt. Tisztelem kegyelmes természeted: amit nem akartál látni, azt nem fogod hallani. Erre, erre fordítsátok tudós munkával töltött éjszakáitok minden fáradoalmát, kegyes költők, ünnepléjétek ezt minden írásatokban és beszédeitekben, és ne féljétek attól, hogy művek nem marad fenn. Az örökkévalóság, amelyet ti a történeti kutatásaitok révén szoktatok biztosítani, most magából a történelemből fog következni. Ti is, művészek, akik a sors kegye folytán képesek vagytok hírnevet adni az eseményeknek, vessétek meg a régi mesék elcsépelte témáit, Hercules munkáit, Liber indiai diadalait és a kígyólábú szörnyetegek¹⁸ háborúit. Fordítsátok serény kezeteiket inkább e hőstettek felé, ezekkel díszítsétek a tereket és a templomokat, ezeket faragjátok elefántcsontba és márványba, ezek maradjanak fenn színekben, ezek legyenek bronzba öntve, ezek emeljék a drágakövek értékét.

45. Minden kor biztonsága érdekében fontos, hogy a tettek láthatóak is legyenek, azért, hogy ha bárki bármikor elvetemült dologba fogna, számba vehesse a mi korunk emlékműveit, és a látványból erőt merítsen az ártatlansághoz. Bárki, aki azt tervezi, hogy vállát majd egykor uralkodói bíborral díszíti, találja magát szembe Maximus lemeztelenítésével.¹⁹ Bárki, aki közönséges lábára aranyat és drágaköveket szeretne, lássa meg a lecsupaszított lábú Maximust. Bárki, aki azt fontolgatja, hogy fejére diadémot helyez, tekintsen Maximus letépett fejére és névtelen holttestére. Tudjuk persze, hogy soha semmiféle

lázadás nem fog történni, mivel a Római Birodalom mindig a tiéd lesz, vagy az utódaidé;²⁰ fontos azonban az állam kétszeres biztonságához,²¹ hogy ami nem történhet meg, attól ne is féljenek. De bármiképpen is fogja a kíváncsi utókor szemei számára a művészek keze bátorságod műveit megjeleníteni, akár az Alpok csúcsainak megmászása, akár a folyókon való átkelés, akár az ellenséges hadsereg diadalmas eltiprása közben ábrázol téged a festők vagy szobrászok művészete, milyen véssóvel, milyen színezőanyaggal, milyen bronzal vagy arannyal örökítsék meg irgalmasságodat, Imperator? Ennek révén a győzelmet is legyőzted, a fegyverekkel együtt a haragodat is félretetted, úgyhogy nem öltek meg a háború után senkit, bizonyosan senkit Maximus után.²² Néhány maurus ellenséget,²³ akiket, mint valami alvilági sereget, halni készülvén magával ragadott, és az őrző gladiátor két-három lanistáját ugyan meggyilkolták a háború engesztelő áldozatául,²⁴ de úgyszólván mindenki mást anyai keblére vont és átölelt a kegyelem. Senkinek a tulajdonát nem kobozták el, senkit sem fosztottak meg szabadságától, senkinek sem vették el a rangját.²⁵ Senkit sem jelöltek meg szégyenbélyeggel, senki sem volt kitéve durva bánásmódnak vagy akár fenyegetésnek, senkinek sem kellett a bűneiért a feje vagy legalább a füle elvesztésével lakolnia. Mindenki visszatérhetett az otthonába, a feleségéhez és a gyermekeihez, végül pedig – ami edesebb – az ártatlansághoz. Nézd, Imperator, mit értél el az irgalmaddal:²⁶ senki sem érzi magát legyőzöttnek azáltal, hogy te győzted le. Mindezt a dombjaidról követted figyelemmel, Róma, és bár hétszeres váron magasodsz, még magasabba emelt a boldogság.

46. Te, aki megtapasztaltad Cinna haragját, és Mariust, akit kegyetlenné tett a száműzetés, és Sullát, aki „szerencsés” lett

tétovázott volna (IV. 46). Nixon szerint Pacatus változata nem hihető, de ilyen gyengéd érzelmesség nincs összhangban azazal, hogy Theodosius azonnal elküldte Arbogastest, hogy fogja el és ölje meg Maximus fiatal fiát, Victort (Zos. IV. 47, 1; *Chron. Min.* I. 245, 298, 462; II. 15; Greg. Tours. *HF* II. 9; Nixon 1994, 511). Maximus vallatása és kivégzése Aquileiától 3 mérföldre, Theodosius táborában zajlott (*Chron. Min.* I. 245, 462; II. 15). Lefejtették őt (Philostorgius: *Hist. Eccl.* X. 8; Claud. *IV. cons. Hon.* 85; Olympiodorus fr. 20, 1 Blockley = *FHG* 19). A kivégzés időpontjaként július 28-át (*Cons. Const.*, *Chron. Min.* I. 245; *Fast. Hydat.*; *Chron. min.* II. 15) vagy augusztus 28-át (Socrates: *Hist. Eccl.* V. 14; *Fast. Ital.*, *Chron. min.* I. 298) adják meg a források.

18 Hercules munkáihoz vö. *Pan.* X. 4, 2.4; Liber/Bacchus diadalaihoz lásd Val. Max. III. 6, 6; a kígyólábú szörnyetegekhez: Ovidius: *Met.* I. 182–184; *Pan.* XI. 3–4.

19 Az uralkodói köpenytől való megfosztásáról van szó, vagyis trónfosztásáról.

20 Pacatus itt figyelmen kívül hagyja II. Valentinianust.

21 Galletier az állam külső és belső biztonságaként értelmezi. Nixon véleménye szerint Pacatus csak belső ügyekről ír, így a kétszeres biztonság a jelenre és a jövőre vonatkozhat. Beigazolódott szerinte, hogy a lázadás lehetetlen a jelenben, és ez elrettenti a jövőbeni esetleges trónbitorlókat, így biztosítva a kétszeres biztonságot az állam számára (Nixon 1994, 512, 157. jegyzet). Mivel a következő *caput*-ban (46) Pacatus a polgárháborút és a külső háborúkat hasonlítja, így Galletier véleményével értek egyet.

22 Pacatus itt szándékosan nem tesz említést Maximus fiatal fia, Victor sorsáról, akit Theodosius megöletett (Oros. VII. 35, 10; Zos.

IV. 47, 1; Aur. Vict. *Epit.* 48, 6; *Cons. Const.* 388; *PLRE* I., Fl. Victor 14).

23 Maximus maurus lovassága, amely elsőként állt át Gratianustól az *usurpator*-hoz.

24 Maximus hadvezéereiről lehet szó. Közülük Andragathius sorsát ismerjük, aki a vereség hírére öngyilkosságot követett el, hajójáról a tengerbe vetette magát (Oros. VII. 35, 3, 5; Zos. IV. 46, 1–2; 47, 1; Soc. V. 14, 2; Soz. VII. 14, 6; Amb. *Ep.* 40, 22; Marcell. com. 388; Zónaras XIII. 18; Claud. *de IV Cons. Hon.* 91–93). A *lanista* korábban a gladiátorkiképzés tényleges vezetője volt, a késő római korban azonban már a gladiátoristálló tulajdonosát jelentette, tehát inkább rabszolga-kereskedő volt, ezért is lehetett dehonesztáló kifejezésként alkalmazni ezt a szót a bukott ellenség követőire.

25 A *Cod. Theod.* IV. 22, 3 (Trier; 389. június 14.) valószínűleg Maximus vagyonának elkobzására utal inkább, mint egy széleskörű *proscriptio*-ra, amint Grinda feltételezi (Seeck 1921, 5, 530; Nixon 1994, 513). Maximus bizonyos rendeleteit, beleértve a hivatalok és méltóságok adományozását is, hatályon kívül helyezték (lásd *Cod. Theod.* XV. 14, 6–7; Aquileia és Mediolanum, 388. szeptember 22.; október 10.; *Cod. Theod.* XV. 14, 8; Mediolanum, január 14.; Nixon 1994, 513).

26 Orosius is dicséri Theodosius irgalmasságát (VII. 35, 7–8). Symmachusnak is megbocsátotta a Maximushoz írt *panegyricus*-át (Soc. *Hist. Eccl.* V.), és *consul* lett 391-ben. Nem világos, hogy Ambrosius kérése, hogy bocsássonak meg azoknak, akik száműzetésben vagy börtönben vannak, vagy pedig halálbüntetés fenyegeti őket, vajon Maximus támogatóira is vonatkozott-e (*Ep.* 40, 25; Nixon 1994, 513).

a pusztulásoddal, és Caesart, aki irgalmas volt a halottakkal, a polgárháború minden trombitaszavára megremegtél.²⁷ Te, aki a mindkét oldalon érted pusztuló katonák lemészárlásán kívül elsirattad *senatus*od otthon kioltott fényét, a *consulok* fejének dárdára tűzését, Catók halálba kényszerítését, Cicerók felkoncolását és az eltemetetlen Pompeiusokat. Akinek a pártokra szakadt polgárok dühöngése súlyosabb károkat okozott, mint a kapukat fenyegető punok vagy a falakon belülré jutott gallok; aki számára Emathia²⁸ gyászosabb volt, mint az alliai nap,²⁹ a collinai kapu³⁰ halált hozóbb, mint Cannae.³¹ Olyan mély sebet kaptál tőlük egykoron, hogy mindig súlyosabban megszenvedted a magad, mint az ellenség bátorságát, s ezért semmitől sem féltél jobban, mint önmagadtól. Most azt láthatad, hogy egy polgárháború az ellenség lemészárlásával, békés katonai menettel, Itália visszaszerzésével és a felszabadulásoddal ért véget. Láttad, ismétlem, egy polgárháború végét, amelyért diadalmenetet rendelhetsz el.³²

47. Mindeddig helyénvaló volt a részemről, Imperator Augustus, hogy a múltbeli tetteiddel foglalkoztam; mikor azonban az idő arra int, hogy most már a jelenlegi tetteidet idézzem fel, szeretnék inkább véget vetni a beszédnek, mintsem egy ilyen magasrendű feladatra vállalkozzam. Mindenesetre jámbor merészségem talán megbocsátást nyer, ha úgy próbálok feltűnni, mint aki köztudomású dolgokat használt fel, ahelyett, hogy elfoglalnám a helyet, amely másra illet: engedtessek meg nekem, hogy isteni jóváhagyásod és a *senatus* hozzájárulása mellett beszéljek azokról a bátor és sikeres tettekről, amelyeket az állam érdekében véghezvittél a barbár földeken és távoli provinciákban. Azt azonban, ami Rómában történt: hogy

milyen hatást keltve érkezél meg először a városba,³³ hogy a *senatus*ban és a szónoki emelvényen miként léptél fel; hogy a zsákmányhordozó szekerek előtted haladó díszmenetét hol diadalkocsin, hol gyalogosan követve miként váltál híressé ezzel a kétféle szerepléssel, mind a háborúban, mind pedig a gőg felett diadalt aratva; hogy miként viselkedél mindenkivel szemben *princeps*ként, az egyes emberekkel szemben pedig *senator*ként; hogy gyakori és polgárként tett látogatásaiddal miként kerested fel nemcsak a középületeket, hanem a magán-otthonokat is, megtisztelve őket isteni lépteiddel, testőrség nélkül, nagyobb biztonságotelve a nép szeretetének oltalmában. Ezeket a dolgokat tehát ezeknek az embereknek a nyelve és hangja dicsérje, akik az általános boldogságról – ami a legfontosabb – méltóbban és jogosabban számolhatnak be, hiszen az a saját élményük volt.

Ó, boldog utazásom! Ó, jól vállalt és végzett munkák! Micsoda boldog eseményekben volt részem! Milyen örömek értek! Milyen csodákat fogok mesélni a gall városokban a visszatértemkor! Micsoda csodálkozó tömeg, milyen népes hallgatóság fog körbeállni, amikor azt mondom: „Láttam Rómát, láttam Theodosiust, és láttam mindkettőt egyszerre. Láttam magát az uralkodó apját, láttam az uralkodó bosszúállóját, láttam az uralkodó megmentőjét!”³⁴ Messzi városok fognak eljönni hozzám, minden irodalmi stílus művelője tőlem fogja hallani tetteid sorát, a költészet tőlem fogja kapni a tárgyát, a történetírás miattam lesz hiteles. Kárpótollak hát a téged ért sérelemért, Imperator: ha nem is mondtam semmi olyasmit rólad, ami méltó lenne az olvasásra, majd útmutatást nyújtok azoknak, akiket viszont olvasni fognak.

Bibliográfia

- Baldus, H. R. 1984. „Theodosius der Grosse und die Revolte des Magnus Maximus”: *Chiron* 14, 175–92.
- Burns, Th. S. 1994. *Barbarians within the Gates of Rome. A Study of Roman Military Policy and the Barbarians (ca. 375–425)*. Bloomington.
- Cameron, A. 2011. *The Last Pagans of Rome*. Oxford.
- Curran, J. 1998. „From Jovian to Theodosius”: A. Cameron – P. Garnsey (szerk.): *The Cambridge Ancient History*. Vol. 13. *The Late Empire, A.D. 337–425*. Cambridge.
- Demandt, A. 1988. *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian (284–565 n. Chr.)*. München.
- Elbern, S. 1984. *Usurpationen im spätrömischen Reich*. Bonn.
- Ensslin, W. 1930. „Maximus”: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE). XIV, Sp. 2546–2555.
- Galletier, E. 1955. *Panegyriques Latins*. Paris.
- Grinda, F. 1916. *Der Panegyrikus des Pacatus*. Strassburg.
- Leppin, H. 2003. *Theodosius der Große. Auf dem Weg zum christlichen Imperium*. Darmstadt.
- Liebeschuetz, J. H. W. G. 1990. *Barbarians and Bishops. Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*. Oxford.
- Lippold, A. 1968. „Herrscherideal und Traditionsverbundenheit im Panegyricus des Pacatus”: *Historia* 17, 228–250.
- Lippold, A. 1980. *Theodosius der Große und seine Zeit*. 2. Auflage. München.

27 Lásd még *Epit.* 48, 11–12; *Pan.* XII. 20, 3.

28 Emathia – Macedonia egy része, Pacatus Philippire utal; vö. Verg. *G.* 1, 489–492; Luc. 1, 1.

29 Allia a Tiberis egy kis mellékfolyója Rómától északra. A Kr. e. 390 vagy 387-es Brennus vezette Róma elleni kelta támadás során a római sereg súlyos vereséget szenvedett itt. Az alliai nap július 18-ra esett; Rómában minden évben megemlékeztek a gyászos napról. Vö. Val. Max. IX. 11; Liv. V. 37–39.

30 A collinai kapu (Porta Collina) Sulla végső csatájának helyszíne. Kr. e. 82. november 1-jén Sulla serege itt aratott győzelmet Pontius Telesinus hada felett, aminek eredményeként véget ért a hat éve húzódo polgárháború.

31 Cannae – Kr. e. 216. augusztus 2-án a rómaiak egyik legsúlyosabb vereségüket szenvedték el itt Hannibal seregével szemben.

32 Theodosius 389-es római látogatásakor kétségtelenül győzelmi felvonulást is tartott. Korábban csak a külső ellenséggel vívott háború győzelme után tarthattak *triumphus*t, de a 4. századra megváltozott ez a szokás. Lásd pl. Amm. Marc. XVI. 10, 1–3; Claud. VI. *cons. Hon.* 393–406.

33 Theodosius 389. június 13-án vonult be Rómába (*Cons. Const., Chron. Min.* I. 245; *Fast. Ital., Chron. Min.* I. 298; vö. Marcellin. Comes, *Chron. min.* II. 62).

34 Honoriusra, Gratianusra és II. Valentinianusra utal Pacatus.

- Lippold, A. 1973. „Theodosius I’’: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE). Supplementband XIII. Stuttgart, 837–961.
- Matthews, J. F. 1975. *Western Aristocracies and Imperial Court A.D. 364–425*. Oxford.
- Nixon, C. E. V. – Rodgers, B. S. 1994. *In Praise of Later Roman Emperors. The Panegyrici Latini*. Oxford.
- PLRE I. 1971. Jones, A. H. M. – Martindale, J. R. – Morris, J. (szerk.): *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume I. A.D. 260–395*. Cambridge.
- Rees, R. (szerk.) 2012. *Latin Panegyric*. Oxford.
- Rodgers, B. 1981. „Merobaudes and Maximus in Gaul’’: *Historia* 30, 82–105.
- Seeck, O. 1919. *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.* Stuttgart.
- Seeck, O. 1921. *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. Stuttgart.
- Székely M. 2003. „*Theodosius amator pacis generisque Gothorum*. Theodosius gót politikájáról’’: *Aetas* 18, 3–4, 24–32.
- Székely M. 2013. „Pacatus *Theodosius* császár dicsőítése c. mű szemelvényeinek fordítása’’: Székely M. – Illés I. Á. (szerk.): *Késő római szöveggyűjtemény*. Szeged, 333–336.
- Székely M. 2015. „Szemelvények Pacatus *Theodosius* császár dicsőítése című művéből’’: *Aetas* 30/3, 121–126.
- Székely M. (szerk.) 2016. *Maximianus és Constantius dicsőítése. Késő római szöveggyűjtemény 4*. Documenta Historica 95. Szeged.
- Székely M. 2018a. „Latini Pacati Drepanii Panegyricus Theodosio Augusto Dictus 1–14. caputok (Bevezetés és fordítás)’’: *Antik Tanulmányok* 62, 97–109.
- Székely M. 2018b. „Pacatus: *Theodosius* császár dicsőítése (21–29) (Bevezetés, fordítás, jegyzetek)’’: *Ókor* 17/1, 101–107.
- Székely M. 2018c. „Polgárháború 387/388-ban. Magnus Maximus és Theodosius küzdelme a hatalomért. (Pacatus 33–38. caputok)’’: *Aetas* 33/4, 125–133.
- Williams, St. – Friell, G. 1994. *Theodosius. The Empire at Bay*. London.